

# Indološke teme v pogledih dveh njunih prominentnih zagovornikov

Vlasta Pacheiner Klander: *Karol Glaser: prvi slovenski doktor sanskrta*.  
Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017.

Darko Dolinar

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-Ljubljana  
darko.dolinar@zrc-sazu.si

Ta recenzija bi se utegnila nekoliko razlikovati od tipa knjižnih ocen, kakršne prevladujejo v humanističnem znanstvenem tisku. Te ponavadi merijo v kako nerešeno ožje vprašanje ali v skupino vprašanj, ki jih razgrinjajo ocenjevane knjige. V njih se dogaja igra dokazov in nasprotnih dokazov, ki je na prvi, ocenjevanemu tekstu najbližji stopnji izrecno formulirana. Če preskočimo nadaljnje vmesne stopnje in se takoj zatečemo k najširšemu referenčnemu okviru, se izkaže, da se ta okvir prekriva s splošnim pojmom vsakokratne stroke. Ocene ga v večjem delu dosegajo nedvoumno, dasi molče, le v manjšem delu se zatekajo k izrecnim dokazom.

Problem nastane takrat, kadar imamo opraviti z več vedami, sorodnimi do takšne stopnje, da je odločitev o tem, katera v skupini bo igrala glavno vlogo, odvisna od cele vrste sekundarnih dejavnikov. Iz tega labilnega ravnotežja lahko z malenkostnim premikom obremenitve v eno ali drugo smer nastane nekaj novega, na primer od težišča v primerjalni književnosti proti težišču v indologiji. V skladu s takšnim premikom težišča so glavni predmeti obravnavane knjige Glaserjevi indološki in orientalistični spisi, kakor jih je sprejemala, sistematizirala in osmišljala Vlasta Pacheiner Klander.

Predvideni vsebinski razpon zamejujejo po eni strani Glaserjevi biografsko-bibliografski podatki, stari sto in več let, in po drugi njihova nedavna knjižna obdelava, usmerjena samo k nekaterim izmed več možnih ciljev. V njem je dovolj časovnega prostora za nekaj generacij, ki pa še zdaleč niso izenačene po produktivnosti. Spričo tega se lahko omejimo na zadnjo dejavno generacijo, ki je že dala svoj polni delovni prispevek preučevanju, prevajanju in povzemanju literature in literarne vede na indološkem in orientalističnem področju.

Domnevajmo, da povprečno aktivno izobražensko življenje traja približno pol stoletja. V tem času se je spremenilo in se še vedno spreminja marsikaj. Med drugim so se institucije v humanističnih vedah množile

tako po številu kakor tudi po kadrovski zasedbi, to pa so spremljale kvalitativna selekcija, diferenciacija in specializacija. Seveda se ta poenostavljena podoba ujema z realnostjo samo v nekaterih izbranih glavnih potezah. Če si jo nekoliko bolj približamo, opazimo detajlne razločke in celo nasprotja med posameznimi vedami, česar pa iz večje razdalje ne zaznavamo.

1. Ko se premaknemo iz splošnega območja v posebno, se med drugimi podrobnostmi pokaže intelektualni portret Karla Glaserja, vstavljen v biografski okvir med letnicama rojstva (1845) in smrti (1913). Glaser je študiral slavistiko in klasično filologijo, zatem je enajst let poučeval slovenščino na gimnazijah, najdalj v Trstu. Izjema so bili štirje dodatni semestri v letih 1881 do 1883, ko je dobil dopust, vpisal na dunajski univerzi študij indologije kot glavnega predmeta in ga končal z doktoratom. Potem je nekaj let zaman iskal zaposlitve, ki bi mu omogočila smotrni napredek v izbrani stroki na univerzitetni ravni, zato je nadaljeval kariero gimnazijskega profesorja in samo zamenjal prednostna raziskovalna področja: namesto indologije je stopila v ospredje slovenistika. V naslednjih letih je postal znan predvsem kot avtor ene zgodnjih zgodovin slovenskega slovstva, dotlej najobširnejše med njimi, saj obsega okrog 1300 strani. Izhajala je v slovenščini od leta 1894 do 1900 in sprožila temu ustrezne javne odmeve, ki so se po velikem številu ujemali z načelno potrebo po takšni ediciji, po kvaliteti pa nikakor niso bili samo pritrjevalni, ampak so se prekrivali skoraj z vsemi odtenki mešanega spektra.

Popolnoma nasproten je bil odmev, ki so ga sprožili Glaserjevi prevodi Shakespearovih iger v slovenščino. Nabralo se jih je enajst, vendar so ostali nenatisnjeni in neuprizorjeni. Eden med zelo verjetnimi razlogi za to so pomanjkljivosti, ki so ločile specifičen prevajalčev način izražanja od takratnega normalnega knjižnega standarda.

Če odmislimo zvrstne posebnosti, sta to dve izmed skrajnih točk, do koder segajo Glaserjeve avtorske in prevajalske kompetence. Tretjo skrajno točko ali pravzaprav prvo po statusu in pomenu moramo iskati v indologiji, razumljeni kar se da široko in z upoštevanjem različnih mejnih področij, med katerimi imata nekaj večji poudarek orientalistika in dosti manjšega primerjalno jezikoslovje. To območje je kljub časovnemu razmiku skupno Karlu Glaserju in Vlasti Pacheiner Klander, seveda če odmislimo dejstvo, da ju ločuje presežek intelektualne prtljage, nabrane v zadnjih desetletjih.

2. Izbiranje teme za monografijo o Glaserju s stališča avtorice ne bi smelo biti preveč zahtevno, vsaj od začetka ne, a kot že tolikokrat ob

različnih povodih se je tudi tokrat potrdilo, da zlodej praviloma tiči v podrobnostih.

Vlasta Pacheiner Klander je dolga leta, večinoma ob prostem času, sistematično raziskovala indološka vprašanja, prevajala staroindijske tekste, sestavljala antologije, pisala spremne študije in opombe ter formulirala dognanja o predmetih svojih raziskav, med drugim tudi o Karlu Glaserju. Nazadnje se je soočila s povsem drugo problemsko konstelacijo, združeno z naključnim prepletom okoliščin.

Skupina raziskovalcev pod vodstvom Toneta Smoleja je pred kratkim začela izvajati večletni projekt, ki naj bi po izvirnih dokumentih predstavil potek in rezultate doktorskega študija Slovencev na dunajski univerzi, omejenega na določeno časovno obdobje. Tu pa moramo poiskati stično točko z delovnim programom Vlaste Pacheiner Klander. Po njenih lastnih izjavah je problemski kompleks o Karlu Glaserju in njegovem podiplomskem študiju na Dunaju, ki je bil dotlej neotipljiv, malodane v zraku, dobil zdaj konkretno fiziognomijo, sestavljeno iz mnogih opornih točk. Pripet je bil na eno tedanjih glavnih smeri indološke vede, ki je domovala na dunajski univerzi, a je njen vodilni zastopnik Georg Bühler imel že od prej dolgoletne strokovne in osebne stike z Indijo.

Kar zadeva podatke o Glaserjevem indološkem študiju in disertaciji (1881–1883), je bila to za Vlasto Pacheiner Klander v izhodišču srečna najdba, ki pa je terjala sistematično dodelavo. V še večji meri velja to za poglavji o zgodnjih (1883–1886) in o poznih sadovih Glaserjevega doktorskega študija (1887–1913). Upal je, da bo po opravljenem doktoratu dosegel profesorsko mesto iz indologije na kaki avstro-ogrski univerzi, in je temu upanju podrejal tako rekoč vse svoje znanstvene in strokovne spise. Ko pa se je čez nekaj let izkazalo, da ne bo iz tega nič, se je preusmeril v slovenistiko in slavistiko. Svoje najbolj priljubljene stroke kljub temu ni docela opustil, le pri objavah je zamenjal večinske indološke deleže za manjšinske.

3. Glaser je pri obdelavi indoloških in orientalističnih tem uporabljal nemščino in slovenščino v nekoliko različnih vlogah. Nemščina kot prvi tuji jezik mu je na široko odpirala vrata v svet, rabila mu je kot sredstvo mednarodne znanstvene in kulturne komunikacije, tako da se je v spisih, namenjenih temu smotru, lahko prvenstveno posvetil njihovi čisti spoznavni funkciji. Žal jih je med že tako skromnim številom samo nekaj, ki v celoti ustrezajo znanstvenim kriterijem. Med njimi velja omeniti dve najobširnejši in najpomembnejši, doktorsko disertacijo in razpravo o indijskem študentu.

V disertaciji primerja dve deli z isto, mitološko tematiko, a z različno končno obdelavo, kajti eno, starejše, je glavna sestavina Kalidasovega dvorskega epa *Rojstvo Kumare*, drugo, mlajše, pa je Banova gledališka igra *Parvatijina poroka* (oboje v sanskrtu). Prav to igro je mogoče jemati za cilj, h kateremu od danega izhodišča v starejšem in obširnejšem tekstu peljejo postopki pogostega zблиževanja in redkejšega razlikovanja. – V tej zvezi naj navržemo še Glaserjev nemški prevod igre *Parvati's Hochzeit* iz časa neposredno po disertaciji, ki je populariziral njeno tematiko pri ljudeh, nevesčih sanskrta.

Nemško pisani razpravi o staroindijskem študentu, zasnovani v tesni časovni zvezi z disertacijo, bi po Glaserjevem pričevanju morale slediti še tri stopnje v razvoju istega posameznika: o hišnem gospodarju, o menihu in o beraču. S tem bi bil po hinduističnem pojmovanju antropološki cikel na individualni ravni zaključen. Vendar je razprava ostala torzo, ker je iz ne dovolj pojasnenih razlogov čakala na objavo poltretje desetletje in bila med končnim redakcijskim postopkom radikalno skržena; kljub temu to ni bistveno vplivalo na njeno kvaliteto.

Nekateri indologi omenjajo v tej zvezi še Glaserjevo izdajo himne rgvedskemu bogu ognja Agniju. Po značilnostih zgradbe ima skoraj vse, kar je nujno za takšno publikacijo: uvod, prevod teksta v nemščino, filološki komentar, ki vsebuje leksikalno gradivo z izpeljavami iz vseh glavnih indoevropskih jezikov, in bibliografijo. Glaser se je v tem spisu potrudil doseči tisto, kar je bilo sploh dosegljivo iz tedanjih aktualnih vidikov evropskega primerjalnega jezikoslovja. Edini pomislek proti njemu je bil ta, da razprava ni izšla v strogo znanstveni publikaciji, temveč v nemškem letnem poročilu tržaške gimnazije, kjer se ni mogla zanesti na odzive kvalificiranega občinstva.

4. Ob soočenju Glaserjevih slovenskih in nemških indološko-orientalističnih besedil se izkaže, da med slovenskimi manjka ena cela zvrst, namreč znanstvenoraziskovalna, ki pa je zastopana kot vodilna med nemškimi. To je treba povezati s skoraj popolno odsotnostjo slovenskih, ne samo indoloških znanstvenih monografij in z velikim pomanjkanjem strokovnih knjig, s sorazmerno slabšo razvitostjo strokovnih revij in s prevlado mešanih zvrsti poljudne periodike.

Nasploh so povprečna slovenska besedila teh zvrsti krajša od ustreznih nemških, kar je v obratnem sorazmerju z njihovo dejansko in potencialno informativno vrednostjo. O tem nas prepričujejo že Glaserjevi slovenski povzetki, kot so *Epiške indske pripovedke in pravljice* (Kres 1883–1884), in delni prevodi, na primer odlomki iz igre *Ilovnati voziček* (Edinost 1885, št. 2–5).

Od tega izkustvenega pravila, ki je ustrezalo različnim možnostim objavljanja na nemškem in slovenskem knjižnem trgu, pa se je Glaser sam odmaknil, ko je izdal celotne prevode treh Kalidasovih gledaliških iger: *Urvaši* (1885), *Malavika in Agnimitra* (1886), *Sakuntala* (1908), s skupnim naslovom *Indijska Talija*. Vsi trije teksti so izšli v samozaložbi, prva dva še pred tem v časopisnih nadaljevanjih, le tretji z nekajletno zamudo, ki pa bi jo prej pripisali spremembam v Glaserjevih poklicnih in življenjskih načrtih.

Dokler je še upal na kako univerzitetno katedro, je objavljaj večinoma o aktualnih vprašanjih svoje zaželene stroke, in sicer več v nemščini kakor v slovenščini. Ko pa je to upanje izpuhtelo, je zamenjal tudi predmete obravnave. Namesto po nekaj v vsakem letu je obdelal po eno indološko temo na vsakih nekaj let, in to pretežno v slovenščini. Kljub temu se jim ni docela odpovedal, ampak je vztrajal pri njih do konca.

S tem so se spreminjala tudi zvrstna in tematska razmerja znotraj njegovega opusa. Poleg obravnavanih in že znanih vprašanj so zdaj prišla na vrsto nova ali vsaj načeta, pa ne izčrpana, večinoma v obliki strokovnih člankov, kombiniranih s prevodi značilnih odlomkov: to so *Nekoliko iz indijskega bajeslovja* (1891), *O rgvedskih slavospelih* (1896), *Buddhizem* (1901) in *Kalidasa* (1902). Na nekatere še nedotaknjene razsežnosti kaže s člankoma o budizmu in *Ob orijentaliskih študijah* (1889), a ta je pretežno informativne narave in je naravnaj prej v širino kot v globino.

Bolj ekskluziven je Glaserjev odnos do Firduzija, edinega med perzijskimi pesniki, ki so pritegnili njegovo pozornost do te mere, da so ga pripravili k pisanju. Že med doktorskim študijem se je v članku o njem zavzemal za vzorčni prevod. Četrto stoletja zatem pa je res izdal prevedeni odlomek iz Firduzijevega glavnega dela Šahname (*Knjiga kraljev*) pod naslovom *Zal in Rudabeh* (1909); tam opisuje porajajočo se ljubezen med junakom in dekletom, ki ju loči edino to, da sta različnih veroizpovedi.

Na povsem novo področje je posegel z informativnim člankom o Hamurabijevem zakoniku (1911), in to komaj deset let po odkritju kamnite stele z vklesanim izvornikom Hamurabijevega besedila. To nas postavlja pred vrsto vprašanj. Eno med njimi zadeva pisavo oziroma klinopis. Njegova temeljna načela so bila v približno dveh tisočletjih pred našim štetjem veliko manj podvržena spremembam kakor jeziki, ohranjeni v teh zapisih. To se začenja že pri pripadnosti klinopisa več jezikovnim družinam (sumerski, semitski, indoevropski) in se nadaljuje v časovnem napredovanju in nazadovanju istega jezika ali njegovih različnih vej; pisava, ki sodi k temu, pa kljub malenkostnim spremembam kar traja in traja.

Glaser se je že v času dunajskega študija seznanil tudi s klinopisom in se ob tem povodu zavedel razlike med t. i. mrtvimi in t. i. živimi jeziki. Navzlic temu, da se je večinoma ukvarjal z živimi jeziki, je proti koncu življenjske poti vendar zmogel še ta napor, da se je posvetil vsebinsko in jezikovno slabše znanemu področju; pri tem so mu primerjalne prednosti iz indologije in drugih področij orientalistike, ki jih je neprimerno bolje obvladal, prišle še kako prav.

5. Ta prikaz končujemo z ugotovitvami, ki se širijo na splošno raven, to je, na celoten tekst obravnavane knjige. Njegova končna verzija upošteva razlike med veljavnimi in neveljavnimi trditvami, nekje v vmesnem prostoru med njimi pa se nahajajo tiste, katerih resničnosti status je iz tega ali drugega razloga negotov, tako da ga še najbolje opisujeta mnogopomenski besedi 'morda' in 'mogoče'. Spričo tega je dopusten sklep, da je avtorica pod navidezno preprosto biografsko-faktografsko shemo obravnave vpeljala model trivalentne logike in ga kolikor mogoče dosledno izpolnjevala na primernih mestih, kjer je zaslužila, da bi se za dobesednim, površinskim fenotipom utegnil skrivati globinski genotip.

Ob tem se vsiljuje nadaljnja domneva, da bi bilo s kategorijama realnega (npr. Jauß) in implicitnega bralca (npr. Iser) mogoče še napredovati pri teoretskem posploševanju gradiva, pridobljenega z literarno-zgodovinsko analizo. Toda to bi zahtevalo tudi sodelovanje najmanj enega ali več drugih, novih protagonistov in sploh ne sodi med zlahka rešljiva vprašanja.

Pač pa sodi mednje večina tega, kar po dobrega pol stoletja, namenjenega staroindijskim študijam, lahko načelno in tudi v nekaj podrobnostih povemo o razmerju Vlaste Pacheiner Klander do Karla Glaserja. Nedvomno je njena zasluga, da je v monografiji razgrnila vse tisto ali skoraj vse tisto, kar ji je uspelo izvedeti o Glaserju kot indologu in orientalistu. Nekaj malega se bo gotovo oprijelo tudi občinstva, ki bo bralo to knjigo, seveda odvisno od kvalitete vsakokratnega branja. Temu se pridružuje marsikaj, česar sploh ne bomo vedeli ali česar za zdaj še ne vemo, vendar ne smemo izgubiti upanja, da bomo to nekoč izvedeli. Po vsej verjetnosti najobširnejša pa je skupina vprašanj, zastavljenih tako, da se vnaprej ujemajo z odprtimi, polivalentnimi odgovori.